

její proměňující se charakter, povahu, obecně a specifické rysy v podmínkách socialistické výstavby.

Změnám struktury venkovského obyvatelstva je věnována stat předních sovětských specialistů na danou tematiku A. A. Amvrosova a V. I. Starověrova. Široké a svým založením silně dynamické téma autoři sledují z hlediska překonávání rozdílů mezi městem a vesnicí, analyzují změny sociálně třídní struktury venkovského obyvatelstva i jeho ekonomicky aktivní části, změny sociálně-demografické struktury sovětského venkova, a konečně jeho vnitrotřídní diferenciaci.

Známý polský odborník v oblasti sociologie venkova R. Turský sleduje analogicky tutéž tematiku v polských podmínkách a soustřeďuje svou pozornost na specifické momenty procesů zespolenšťování. Turský analyzuje momenty změn v obsahu a charakteru zemědělské práce, založené v industrializačním procesu a směřující ve svém historickém výsledku k zespolenštění polského zemědělství, které však bude vyžadovat aplikaci i mnohých nových metod ze strany socialistického státu.

Závěrečné dvě stati práce jsou věnovány problematice změn v sociální struktuře obou zemí z hlediska individuálních pohybů v jejím rámci.

K. Zagorski zahrnul do své stati bohatý statistický materiál a zachycuje procesy sociální mobility na pozadí celkových změn sociální struktury PLR, především pak změn ve struktuře ekonomické aktivity a vzdělání. Poznamenejme v této souvislosti, že Zagorski prezentuje mimo jiné data o vzdělanostní struktuře generací otců a synů, matek a dcer a ukazuje zajímavé závěry: vesměs značné rozdíly ve vzdělanostní struktuře (měřené tzv. koeficientem rozdílnosti, jak nazývá tzv. Matrasův koeficient strukturální mobility) matek a dcer jsou vyšší než v mužském intergeneračním sledu, avšak oba mají klesající tendenci (jak ukazuje srovnání roku 71 a 72, tj. dvou období, v nichž vstupovali do pracovního procesu příslušníci dvou zkoumaných souborů). Vlastní intergenerační mobilní data Zagorski uvádí jak v „odlivovém“ tak „přilivovém“ vyjádření. Důležitým momentem pro společensky relevantní interpretaci dat je skutečnost, že autor diferencuje podle období vstupu zkoumané populace do ekonomické aktivity.

Analogickou tematiku „sociálních přemístění“ v SSSR zvolil za své téma N. A. Aitov. Dokládá výsledky výzkumů v Ufě, Sterlitamak a Neftěkamsku zaměřených na intergenerační i intragenerační pohyby jednotlivců v sociální struktuře a zamýšlí se nad perspektivami vlivů vědeckotechnické revoluce na jejich další průběh.

Z tohoto krátkého, zdaleka ne však reprezentativního výčtu problémů řešených v uvedené publikaci zcela zřetelně vyplývá, že jde o dílo bohaté, sociologicky zkušené, mnohotvárné ve spektru jednotlivých dílčích pohle-

dů, které však mají přes rozdílnost forem zpracování společného jmenovatele: marxisticko-leninskou tvořivou snahu o postižení závažné a složité tematiky sociálně třídního vývoje sovětské a polské společnosti. Jistě by bylo možné diskutovat o mnohých myšlenkách v práci obsažených, nikoli však z hlediska jejich správnosti, ale spíše z hlediska úplnosti či adekvátnosti vyřčených závěrů, hypotéz či empirických návrhů. Ve svém celku jsou však nesporně přínosem pro další rozvoj marxisticko-leninské sociologie v socialistických zemích. Dynamika sociálního vývoje socialistické společnosti je nebývale historicky bohatá a předčí veškerá dosavadní dějinná měřítka. Proto je také její sociologický odraz vědeckým úkolem nikoli snadným a jednoduchým: jenom kolektivním úsilím lze na tomto rozsáhlém poli sklídit úrodu poznatků, které se mohou stát důležitým článkem cílevědomého rozvíjení socialistické společenské praxe. To dokazuje i recenzovaná sovětsko-polská práce.

Na závěr bych chtěl vyjádřit jednu, podle mého názoru závažnou okolnost: práce připravená sovětskými a polskými sociology svědčí o tom, že postupně dozrává situace k tomu připravovat vlastní srovnávací studie v oblasti sociálně třídního vývoje socialistických zemí, formovat mezinárodní autorské kolektivy pro práce monografického charakteru a tak dále rozvíjet integrační tendence ve společenských vědách socialistických zemí.

František Charvát

Andrej Sirácky — Karel Rychtařík: „Sociológia myslenia a činu“

Pravda, Bratislava 1976, 144 s.

Nakladatelstvo Pravda v Bratislave vydalo v apríli r. 1976 rozsahom neveľkú, ale podnetnú publikáciu dvoch našich popredných vedeckých a teoretických pracovníkov z oblasti marxistickej sociológie A. Siráckeho a K. Rychtaříka s názvom *Sociológia myslenia a činu*. Je určená pedagogickým, vedeckým pracovníkom, ale aj ďalším záujemcom z inštitúcií aplikovaného výskumu a poslucháčom vysokých škôl.

Publikáciu tvorí sedem vybraných statí a článkov, ktoré autori publikovali v rokoch 1970–1974 na stránkach straníckej a odbornej tlače. Výber jednotlivých statí nebol náhodný. Mali na zreteli širšie spoločenské súvislosti rozvoja spoločenských vied v zmysle uznesevania predsedníctva ÚV KSC „Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied v ČSSR“ z 3. 5. 1974. Sústredili pozornosť na hlbšie rozpracovanie straníckosti, triednosti, vedeckosti a ideologickej principiálnosti marxisticko-leninskej spoločenskej vedy, jej úzkeho primknutia k úlohám socialistického budovania. Na potreby prehĺbenia týchto stránok spoločenských vied dôrazne upozornili aj rokovania XXV. zjazdu KSSZ a XV. zjazdu KSC. Zjazdové rokovania zhodne formulovali požiadavky, že úlohy, ktoré má pred sebou spo-

ločenská veda. môžu byť splnené len v úzkej súčinnosti s životnou praxou a prehľbovaním zásad straníckosti vo vede je potrebné čeliť pravicovo oportunistickým a „lavičiar-ským“ názorom ideových odporcov.

Autorom sa podarilo vhodným výberom statí veľmi zrozumiteľne ukázať, akým spôsobom naplňovať tieto požiadavky v ďalšom rozvoji marxistickej sociológie v Československu.

Z viacerých teoretických problémov riešených v publikácii je potrebné upozorniť na nasledujúce:

- objasnenie straníckosti, triednosti, vedeckosti a angažovanosti marxistickej sociológie,
- sociologické výskumy v práci strany, teoretické a metodologické východiská formulovania výskumných úloh a projektovanie výskumov,

- teoretické rozpracovávanie vnútornej štruktúry marxistickej sociológie a jej základné funkcie.

Prvradé miesto v recenzovanej publikácii majú otázky straníckosti, vedeckosti a angažovanosti vedy a vedcov v spoločenských procesoch. Na celom rade vecných argumentov autori dokazujú, že straníckosť je atributom nielen spoločenských, ale aj prírodných a technických vied. Funkčné využitie ich výsledkov a objavov v triedne rozdelenom svete nemôžeme izolovať od konkrétnych ideologických otázok, ktoré rozhodujú o tom najdôležitejšom, či sa vedecké poznatky využijú v záujme pokrokových tried, alebo budú zneužitie reakčnými triedami v boji proti spoločenskému pokroku a ľudstvu vôbec. V plnom rozsahu treba súhlasiť so závermi autorov, že ani jedna vedná disciplína nepôsobí, nerozvíja sa v prázdnom priestore a jej pohyb, využitie má vždy spoločenský dosah.

Autori zároveň rozpracovávajú špecifikum spoločenských vied, a preto straníckosť a vedeckosť v nich má zreteľnejšiu väzbu s triednymi, straníckymi záujmami. Základným poslaním robotníckej triedy je nielen zrušiť aj seba ako triedu a triedy vôbec, ale aj stmeliť ľudstvo v integrovaný celok, a energiou, ktorú ľudstvo vyčerpáva v triednej dichotómii, naplniť odveký zápas človeka s prírodou.

Spoločným kompasom proletariátu pri uskutočňovaní tejto revolučnej premeny sveta je marxizmus-leninizmus, jeho ideológia a zároveň veda. V publikácii je veľmi fundovane vysvetlené, prečo sa vedeckosť a straníckosť v marxizme-leninizme ztotožňujú. Vyplýva to z postavenia a historického poslania robotníckej triedy, ktoré smeruje k integrite ľudstva a k spoločenskému pokroku. V danom prípade je ideológia robotníckej triedy stranícka, ale zároveň vedecká.

Z uvedených obecných východísk autori konkretizujú prvky straníckosti marxistickej sociológie, charakterizujú ju ako straníčku a triednu vedu. Profilovanie jej predmetu a metodológie sa uskutočňuje v neustálej kritike súčasných buržoáznych sociologických a sociálno-filozofických teórií, ich triednych a

gnozeologických koreňov. Táto kritika zároveň v sebe obsahuje tvorivé, pozitívne rozpracovávanie a aplikáciu poznatkov vedy o vývine ľudskej spoločnosti do každodennej praxe ľudí.

Zvláštna pozornosť je v publikácii venovaná osobnosti pracovníka v oblasti spoločenských vied. Tento môže byť ideológom robotníckej triedy len vtedy, keď si osvojí takú teóriu a metódu poznania skutočnosti, akou je materialistická dialektika. Navyiac musí sa nielen rozumom, ale aj citmi stotožniť s osudom a záujmami robotníckej triedy. Svoje vedomosti, silu intelektu spojuje s cieľavedomou aktivitou s takým poznávacím, programujúcim a politicky organizujúcim činiteľom, akým je marxisticko-leninská strana.

Podnetné myšlienky autori vyjadrili k otázkam metodológie marxistickej sociológie. Charakterizujú ju ako jednotu svetonázorovej orientácie a adekvátneho systému metodologických postupov, procesov a techník. Základnou metodologickou orientáciou je dialekticko-materialistická orientácia. Na podrobnejšej analýze niektorých Leninových prác je veľmi presvedčivo vysvetlené uplatnenie dialektického materializmu v sociológii, v odhaľovaní zákonitostí pravidelne opakujúcich sa javov v prírodne historickom procese vývinu ľudskej spoločnosti. Zvýraznené sú požiadavky triedneho a konkrétne historického prístupu v hodnotení spoločenských javov. Tieto Leninove prístupy k spoločenskej realite nemôže prehliadnuť ani jeden autor usilujúci sa o systemizáciu marxistickej sociológie ale aj ktorejkoľvek inej marxisticko-leninskej spoločenskej vedy.

Druhou závažnou problematikou, ktorej venujú autori pozornosť, je oblasť sociologických výskumov a možnosť využívania ich výsledkov v práci straníckych orgánov a ďalších inštitúcií. Je to zámerne, lebo koncom šesťdesiatych rokov sa pri ich príprave, realizácii a interpretácii výsledkov prejavovalo mnoho závažných nedostatkov, predovšetkým ideovo-teoretickej povahy. Korene týchto chýb musíme vidieť v širších spoločenských súvislostiach. Vlastné ich jadro bolo v preceňovaní stupňa dosiahnutej jednoty v sociálnej štruktúre našej spoločnosti, v nedoceňovaní síl a možností zvyškov porazenej buržoázie a maloburžoázie osobitne v oblasti spoločenského vedomia. Mnohé výskumy v uvedenom období neboli dôsledne koncipované z dialekticko-materialistických východísk, nevyjadrovali zreteľne triedne stanoviská robotníckej triedy, ale naopak vychádzali zo stratifikačných teórií, z pozitivistických hľadísk a vyúsťovali v empirizmus.

Autori si zvolili k objasneniu týchto otázok veľmi vhodnú metódu. Na konkrétnych príkladoch metód práce zakladateľov marxizmu-leninizmu približujú týchto čitateľovi ako bezprostredných organizátorov sociálnych výskumov s jasne vyhraneným cieľom získať potrebný faktický materiál k svojej teoretickej a revolučnej činnosti. Presvedčivo doka-

zujú, že v určitých situáciách je výskumná činnosť základným predpokladom rozvoja teoretickej práce a jedinou cestou, ako možno adekvátne reagovať na potreby revolučného hnutia.

Veľkú pozornosť venovali autori prínosu V. I. Lenina k teoretickému rozpracovávaniu a vykonávaniu sociálnych výskumov. Už v prvých svojich teoretických statiiach z pozícií materialistickej dialektiky podrobil drtivej kritike subjektívnu sociológiu ruského národnictva, objektivismus a zvýraznil straníckosť a vedeckosť marxistickej sociológie. Jednoznačne je treba súhlasiť s autormi publikácie, že Leninove metodologické princípy, ku ktorým sa naša marxistická sociológia vracia najmä v posledných rokoch, majú veľký význam. Straníckosť sociológie v Leninovom chápaní predstavuje predovšetkým uplatnenie princípov materialistickej dialektiky, ich dôslednú aplikáciu na spoločenský vývin, spoločenské poznanie a riadenie spoločnosti. Učíť sa u Lenina znamená osvojiť si taký prístup, pri ktorom základným predpokladom našich analýz a rozhodnutí je možnosť disponovať presnými vedeckými údajmi, a to nielen v najvšeobecnejšej polohe o spoločenských procesoch vôbec, ale aj takými údajmi, ktoré postihujú sociálnu problematiku jednotlivých oblastí, otázok a problémov života našej spoločnosti.

Na funkčnosť takého poznávania orientovali vedecké inštitúcie a vedcov aj rokovania XXV. zjazdu KSSZ a XV. zjazdu KSČ. Stranícke a štátne orgány porebujú k svojim závažným rozhodnutiam výskum problémov spätých s rozvíjaním spoločenskej výroby, poznávanie hlavných tendencií vývinu socialistickej spoločnosti. Skúmanie týchto problémov si vyžiada spojeného úsilia predstaviteľov rôznych vedných odborov. Úlohy, ktoré bude v budúcnosti plniť naša spoločenská veda, môžu byť vyriešené len v úzkom spojení s životnou praxou.

Vybrané state k problematike sociologických výskumov s osobitným zreteľom na metódy výskumnej činnosti klasikov marxizmu-leninizmu sú veľmi funkčné. V uvedených príkladoch potvrdzujú priamu návязnosť ich revolučnej činnosti s vykonávaním často rozsiahlych sociálnych výskumov. Objasňovaním týchto metodologických aspektov v činnosti klasikov marxizmu-leninizmu je potrebné i naďalej pokračovať, zoznamovať s nimi širšiu verejnosť.

Tretím okruhom otázok, ktorým venovali autori publikácie pozornosť, je vnútorná štruktúra marxistickej sociológie. Predchádza mu kritika filozoficko-sociologických východísk buržoáznej vedy o človeku, pre ktorú je charakteristický abstraktný, netriedny, ahistorický prístup k nemu. Problematika človeka je skúmaná mimo konkrétnych spoločenských vzťahov, príčiny základných sociálnych protirečení kapitalistickej spoločnosti sú vysvetľované mimo existujúcich spoločenských vzťahov. Spoločnosť a jej inštitúcie preto vystu-

pujú proti človeku ako cudzie sily, čím je v teórii vzťah medzi človekom a spoločnosťou deformovaný. Kritika týchto stránok buržoáznej spoločenskej vedy vyúsťuje do odhalenia jej ontologických a gnozeologických príčin, zámerne vylučujúcich triednu analýzu protirečení medzi jednotlivcom a spoločnosťou a nahradenie tejto formálnej abstrakciou.

Všestranný kritický rozbor uvedených deformácií človeka v buržoáznej spoločenskej vede vyúsťuje do presvedčivých záverov, že človek je vždy príslušníkom určitej triedy, sociálnej skupiny a v tom zmysle je v spoločenských vzťahoch a v inštitucionálnej sfére pevne začlenený. Svojím miestom a úlohou podiela sa na priamej alebo sprostredkovanej realizácii spoločenských cieľov. Spoločenské inštitúcie majú vždy triedny charakter a tento si zachovávajú aj za socializmu.

Autori sa pokúsili ukázať na podiel marxistickej sociológie v hlbšom a pravdivom poznaní spoločenskej skutočnosti. Tento formulujú v súvislosti s analýzou spoločenských vied a ich úlohami po XIV. zjazde KSČ. Ako každá spoločenská veda i sociológia musí zo všeobecných spoločenských procesov a napomáhať teoretickému rozpracovávaniu spoločenskej praxe. Má predovšetkým prekonať špekulatívne tendencie a formalizmus. V jej teoretickom systéme musí vystupovať do popredia zreteľná ideologická, triedna orientácia.

Zároveň s rozvíjaním týchto stránok treba prekonávať nihilistický vzťah k sociológii i druhú krajnosť — degradovať marxistickú sociológiu na procedúry a techniky sociologických výskumov. Systém vedeckého riadenia našej spoločnosti a požiadavky spoločenskej praxe robia zo sociológie nielen teoretickú, ale aj aplikovanú disciplínu. Celkom zrejmo sa stáva skutočnosť, že prechod od všeobecných pojmov historického materializmu ku konkrétnemu empirickému výskumu danej spoločenskej reality si nevyhnutne vyžaduje vytvoriť určité sprostredkujúce články, ktorými sú tzv. odvetvové (čiastkové atď.) sociologické disciplíny,

Vnútornú štruktúru marxistickej sociológie objasňujú vymedzením vzťahu empirickej a teoretickej roviny poznania. V marxistickej sociológii empirické poznanie vychádza z predpokladu, že neexistujú prvky, javy, fakty, ktoré by neobsahovali opakovateľné prvky a skutočnosti. Úlohou každej spoločenskej vedy je poznávať opakovateľné prvky spoločenskej skutočnosti a v nich objavovať zákonitosti spoločenských procesov. Empirická rovina poznania sa v marxistickej sociológii stáva určitým východiskovým poznaním. Iba na základe celej skupiny skúmaných javov môžeme urobiť výber toho, čo je opakovateľné, postupne oddeliť tie javy a fakty, ktoré sú neopakovateľné a v podstate sú náhodnými z hľadiska skúmaného spoločenského procesu.

Empirické poznanie nemožno rozvíjať bez toho, aby nebol rozpracovaný špecifický terminologický aparát, pomocou ktorého pozorujeme empiricky opísanú realitu. Každé em-

pirické poznanie by malo súčasne viesť k rozvoju teórie a metodológie. Takto sa postupne vytvára pojmový aparát, kategoriálny systém, ktorý umožňuje opisovať rôzne stupne všeobecnosti, analyzovať jednotlivé elementy sociálnej štruktúry a ich funkcie v sociálnom dianí, odhaľovať kauzálne súvislosti vo vnútri sociálnych procesov. V tejto súvislosti vyslovujú autori požiadavku zovšeobecnenia empirických údajov na určitom stupni v tzv. teórii stredného dosahu, ale v inom význame, než je tento termín používaný z buržoáznej sociológie. Mali by skúmať určitý prvok sociálneho celku socialistickej spoločnosti, ako napríklad rodinu, mládež, priemyselný podnik, armádu atď. V záverečnej fáze sociologického poznania môže k hlbšiemu pochopeniu spoločenských procesov a zákonitostí príviesť jedine analýza v rovine makroprocesov, všeobecnej sociológie a historického materializmu.

Recenzovaná publikácia v svojom obsahu odráža ideologický a teoretický zápas v našich spoločenských vedách s osobitným zreteľom na problematiku marxistickej sociológie pri prekonávaní následkov krízového obdobia. Je dôkazom aktívnej účasti autorov v tomto procese v rokoch 1970–74. Analýza jednotlivých otázok prekračuje rovinu teoretického uvažovania a dáva návod k praktickej činnosti. Uspokojí nielen odborných záujemcov, ale aj širší okruh čitateľov.

Adam Helík

Problémy sociálneho plánovania v podniku

Pod týmto názvom vyšiel na počátku roku 1976 ďalší zborník Vedeckovýskumného ústavu komplexných sociálnych výskumů (NIKSI), ktorý je súčasťou Leningradské štátni univerzity A. A. Ždanova, nositeľa Leninova rádu. Rozmnožuje edičnú řadu Vydavatelství Leningradské univerzity *Člověk a společnost*.

Ústav komplexných sociálnych výskumů je znám v celém Sovětském svazu a také ve všech socialistických zemích. Jeho ředitel prof. Paškov, dále prof. Kerimov (dnes pracuje v Akademii společenských věd ÚV KSSS v Moskvě a stál v čele autorského týmu, který připravil dosud nejznámější metodiku plánování sociálního rozvoje kolektivů pracujících, přeloženou i v ČSSR a vydanou v nakladatelství Práce v roce 1973), a prof. Polozov (vedoucí ekonomického oddělení tohoto Ústavu) jsou dnes uznávanými autoritami nejen na všech teoretických pracovištích v socialistických zemích, ale také v tisících podnicích, které již plány sociálního rozvoje zkoušejí v praxi.

V úvodu autoři zborníku V. R. Polozov a A. D. Podrez upozorňují na to, že v současné době se sociální výzkumy ve stále větší míře stávají faktorem rozvoje společenských věd i praxe národohospodářského plánování. Zvláštního významu nabývají výzkumy technického a ekonomického rozvoje a jejich vlivu na postavení člověka ve sféře společenské

výroby a na změnu jeho role a funkce ve společnosti.

Vědeckotechnická revoluce zákonitě vyvolává hluboké změny ve struktuře i funkcích průmyslových podniků, jež se tak stávají centry aktivních sociálně ekonomických procesů. „Právě prostřednictvím výrobních kolektivů pracující vstupují do systému společenských vztahů, stávají se účastníky vytváření materiálních i duchovních hodnot společnosti“ (str. 3). Proto se také Ústav zabývá nyní zejména problémem sociálního rozvoje výrobních kolektivů.

Tato orientace byla již ostatně nastoupena v r. 1962, kdy při katedře politické ekonomie ekonomické fakulty Leningradské univerzity byla zřízena laboratoř orientovaná zejména na studium sociálně ekonomických změn ve struktuře dělnické třídy a v charakteru práce v období vědeckotechnické revoluce.

V letech 1963–64 se laboratoř již podílela na rozpracování oddílu generálního plánu rozvoje Leningradu, zejména části o profesionální struktuře dělnické třídy. V roce 1965 přistoupili pracovníci laboratoře k teoretickým i metodologickým pracím na koncepci sociálního plánování kolektivů průmyslových podniků. Výrazným rysem jejich koncepce byl od prvé chvíle komplexní přístup, a tedy i propojení práce se sociálně psychologickou a sociologickou laboratoří na filozofické fakultě univerzity. Právě z těchto tří laboratoř se v roce 1963 vytvořil Vedeckovýskumný ústav komplexních sociálních výskumů, jehož hlavním cílem bylo vytvořit metodologii sociálního plánování. V roce 1966 delegace leningradských komunistů informovala XXIII. sjezd KSSS o prvních reálných úspěších plánu sociálního rozvoje ve sdružení Svetlana, který byl teoreticky i prakticky připraven ústavem, a podala i návrh na širší aplikaci navržené metodiky v hospodářské praxi Sovětského svazu. Návrh byl přijat. V roce 1968 doporučilo presidium Vsesvazové odborové rady ústředním odborovým svazům, aby zobečnily zkušenosti leningradských podniků. V této souvislosti byla vypracována již vzpomenutá leningradská metodika, která byla později přeložena i v dalších socialistických zemích. XXIV. sjezd KSSS v roce 1971 vyslovil ve zprávě ÚV KSSS plnou podporu praxi plánování sociálního rozvoje v sovětských podnicích.

Laboratoř seznámila se svými výsledky i širokou veřejnost v Sovětském svazu a také na *Výstavě stálých úspěchů národního hospodářství SSSR* (VDCHN) v Moskvě. Zde byla instalována expozice *Zkušenosti plánování sociálního rozvoje výrobních kolektivů Leningradu a leningradské oblasti* v roce 1970. V jejím rámci se konala celá řada lekcí a seminářů, vědeckých diskusí i výměny praktických zkušeností, takže se vlastně stala všesvazovým seminářem, na němž se pracovníci společenských věd i hospodářské praxe kvalifikovaně radili o možnosti experimentovat v této nové obtížné oblasti. Po roce 1970 se laboratoř